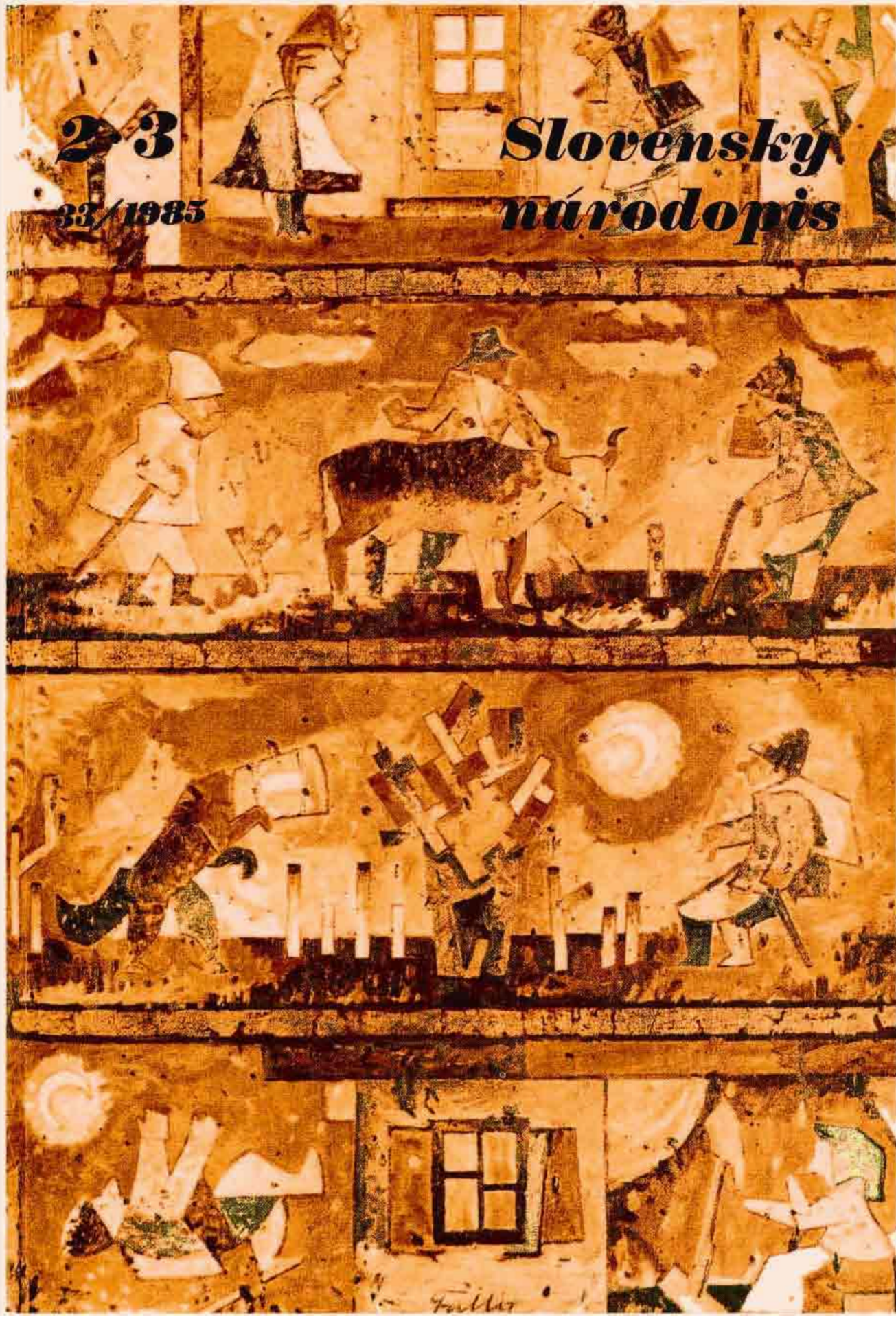

23

33/1985

*Slovenský
národopis*

Na obálke: strana 1: Ludovít Fulla, Rysavá jalovica. Olej 1947—1954.

strana 4: Ludovít Fulla, Slovenská nevesta. Olej 1949.

Foto E. Mišurová. Slovenská národná galéria

Ilustrácie E. Fullu na stranách 303, 336, 349, 452, 482, 494, 509, 589, 592, 598, 630 a 648 reprodukovala E. Mišurová.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

VČLEŇOVANIE POKROKOVÝCH TRADÍCIÍ
LUDOVEJ KULTÚRY DO SYTÉMU SOCIA-
LISTICKEJ KULTÚRY A SPÔSOBU ŽIVOTA
PRACUJÚCICH

ŠTÚDIE

- Úvod (Milan Leščák) 304
- Milan Leščák: Včleňovanie ľudových tradícií ako fenomén utvárania súčasného spôsobu života (Poznámky k prvej etape riešenia úlohy ŠPZV) 306
- Peter Slavkovský: Socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva a jej odraz v spôsobe života slovenskej dediny 323
- Adam Pranda: Tradičné a súčasné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci na slovenskej dedine 337
- Ema Drábiková: Záhumienkové hospodárenie a jeho miesto v rodinom a lokálnom spoločenstve 350
- Juraj Podoba: Pretrvávanie tradičných prvkov v súčasnom spôsobe bývania v obci Veľké Zalužice 365
- Olga Danglová: Tradičné prvky v súčasnej kultúre bývania 386
- Viera Valentová: Súčasná hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva vo vzťahu k tvorbe interiéru 414
- Viera Nosáľová: Tradície a premeny ľudového odevu v súčasnosti 427
- Hana Hlôšková: Veno a výbava na Slovenskom vidieku (Premeny a súčasný stav) 453
- Daniel Luther: Tradičné obyčaje vo výročných sviatkoch súčasnej slovenskej dediny 465
- Ester Plicková: Ľudová kultúra ako inšpiratívny zdroj slovenského výtvarného umenia 483
- Jarmila Paličková-Pátková: Pôsobenie tradícií v súčasnej výrobnej a záujmovej činnosti na Slovensku 495
- Svetozár Švehlák: Kultúrna a umelecká aktivita v lokálnych spoločenstvách na Slovensku (Vývin, spoločenské poslanie a budúcnosť dedinských folklórnych skupín) 510
- Lubomír Falfan: Sociálne determinanty vstupu a pôsobenia vo folklórnom súbore 529
- Zuzana Štefániková: Scénická úprava ľudového odevu v amatérskych folklórnych súboroch 538
- Kolektív pracovníkov: Z výskumu súčasnej ľudovej umeleckej výroby v Západoslovenskom kraji 552
- Mária Ušaková: Podiel etnografa na realizácii pamiatkovej starostlivosti o ľudovú architektúru na Slovensku 572

MATERIÁLY

- Konštantín Palkovič: Zo Zochovej frázeológie 590
- Matilda Hayeková: Keltská provenienca slovenských názvov daktorých rozprávkových postáv 593
- Slavko Churý: Strava v Liptove v 17. a 18. storočí 595

DISKUSIA

- Rasťa Stoličná: Niektoré výsledky etnokartografického štúdia ľudovej stravy na Slovensku 599

ROZHLADY

- In memoriam prof. dr. Pawoľ Nedo (Viera Gašparíková) 604
- Odišiel Jaroslav Orel (František Kalesný) 607

K jubileu dr. Lubice Droppovej (Ján Michálek)	609
Konfrontácia Úloha národopisnej vedy pri formovaní súčasnej socialistickej kultúry (Ema Drábiková)	611
IX. riadne valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV (Zuzana Beňušková)	616
Konferencia Význam folklórnych festivalov v súčasnej socialistickej kultúre (Milan Leščák)	618
Konferencia o etnických procesoch v československom pohraničí po roku 1945 (Ján Botík)	621
Konferencia Metódy etnografickej práce a Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti československej pri ČSAV (Zuzana Beňušková)	623
Osmy kongres Medzinárodnej spoločnosti pre bádanie ľudovej prózy (Viera Gašparíková)	625
Medzinárodná konferencia Interetnické vzťahy v severovýchodnom Maďarsku (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Československo-poľská konferencia Sociologické problémy prestavby miest (Peret Salner)	629

СОДЕРЖАНИЕ

ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ

СТАТЬИ

Введение (Милан Лешчак)	304
Милан Лешчак: Включение народных традиций как феномен создания современного быта	306
Петер Славковский: Социалистическая коллективизация сельского хозяйства и ее отражение в образе жизни словацкой деревни	323
Адам Пранда: Традиционные и современные аспекты оценки отношения человека к труду в словацкой деревне	337
Ема Драбикова: Приусадебное хозяйство и его место в семейном и локальном сообществе (По поводу вымирания одной из форм мелкого хозяйства в сельском хозяйстве)	350
Юрай Подооба: Сохранение традиционных элементов в современных жилищных условиях в деревне Велке Залужице	365

RECENZIE A REFERÁTY

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	631
Leninov družstevný plán v politice KSČ (Peter Slavkovský)	632
Naukovi zápisky No 8—9 (Mikuláš Mušínska)	634
Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach (Marta Sigmundová)	635
A. Špiesz: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku (Jarmila Paličková-Pátková)	636
A. Habovštiak: Oravci o svojej minulosti (Ján Michálek)	639
M. Katriak: Devičany v socialistickej výstavbe (Marta Sigmundová)	640
I. Dorovský: Konstantín Jireček (Václav Frolec)	642
Poslyšte písničku hezkou (Lubica Droppová)	644
J. Trojan: Moravská lidová píseň (Věra Šepláková)	645
J. Magnuszewski: Tropami folkloru i literatury (Oldřich Sirovátka)	646
H. Kaufmann: Maurové a Evropa (Peter Salner)	647

Ольга Данглова: Традиционные элементы в современной культуре быта	386
Вера Валентова: Современные ценностные ориентации деревенского населения по отношению и созданию интерьера	414
Вера Носалева: Традиции и изменения народной одежды в современности	427
Гана Хлошкова: Приданое в словацкой деревне (Изменения и современное положение)	453
Даниел Лутер: Традиционные обычаи на календарных праздниках в современной деревне	465
Эстер Плицкова: Народная культура как источник вдохновения словацкого изобразительного искусства	483
Ярмила Паличкова-Паткова: Влияние традиций на современную производственную и любительскую деятельность	495
Светозар Швеглак: Культурная и художественная активность в локальных сообществах (Развитие, общественная миссия и будущее деревенских фольклорных ансамблей)	510
Любомир Фалтян: Социальные факторы вступления и участия молодых людей в фольклорном ансамбле	529

Зузана Штефаникова: Сценическое оформление народной одежды в любительских фольклорных ансамблях	538
Вероника Коморовска с коллективом: Из исследования современного народного художественного производства в западной Словакии	552
Мария Ушакова: Участие этнографа в реализации охраны памятников народной архитектуры в Словакии	572

МАТЕРИАЛЫ

Константин Палкович: Из фразеологии Цтибога Зоха	590
Матилда Гаекова: Кельтское происхождение словацких названий некоторых сказочных персонажей	593
Славко Хуры: Пища в Липтове в 17 и 18 веках	595

ДИСКУССИЯ

Растя Столична: Некоторые результаты этнокартографического изучения народной пищи в Словакии	599
--	-----

ОБЗОРЫ

Посвящено проф. д-р Павлу Недо (Вера Гашпарикова)	604
Посвящено Ярославу Орелу (Франтишек Калесны)	607

INHALT

DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER SOZIALISTISCHEN KULTUR UND LEBENSWEISE DER WERKTÄTIGEN

STUDIEN

Einleitung (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Die Eingliederung der volkstümlichen Traditionen als Phänomen des Gestaltens der zeitgenössischen Lebensweise	306
Peter Slavkovský: Die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und ihre Reflex in der Lebensweise des slowakischen Dorfes	323
Adam Pranda: Die traditionellen und derzeitigen Aspekte in der Bewertung der Beziehung des Men-	

К юбилею д-р Любицы Дропшовой (Ян Михалек)	609
Конференция „Задача этнографической науки при формировании современной социалистической культуры“ (Эма Драбикова)	611
IX. очередное общее собрание Словацкого этнографического общества при САН (Зузана Бенюшкова)	616
Конференция „Значение фольклорных фестивалей в современной социалистической культуре“ (Милан Лешчак)	618
Конференция об этнических процессах в чехословацкой пограничной области после 1945 г. (Ян Ботик)	621
Конференция „Методы этнографической работы“ и общее собрание Этнографического чехословацкого общества при ЧСАН (Зузана Бенюшкова)	623
VIII конгресс Международного общества по изучению народной прозы (Вера Гашпарикова)	625
Международная конференция „Интерэтнические отношения в северо-восточной области Венгрии“ (Марта Сигмундова — Маргита Мериова)	628
Чехословацко-польская конференция „Социологические проблемы перестройки городов“ (Петер Сальнер)	629

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

schen zur Arbeit im slowakischen Dorf	337
Ema Drábiková: Die Hoffeldwirtschaft und ihr Platz in der Familien- und Lokalgemeinschaft (Randbemerkung zum Verschwinden einer Form der landwirtschaftlichen Kleinproduktion)	350
Juraj Podoba: Das Fortdauern traditioneller Elemente in der heutigen Wohnkultur in Veľké Zalužice	365
Oľga Danglová: Traditionelle Elemente in der gegenwärtigen Wohnkultur	386
Viera Valentová: Die derzeitigen Wertorientationen der Landbevölkerung in Bezug zur Gestaltung des Interieurs	414
Viera Nosáľová: Die Traditionen und Veränderungen der volkstümlichen Kleidung in der Gegenwart	427

Hana Hlôšková: Mitgift und Aussteuer bei der slowakischen Landbevölkerung	453
Daniel Luther: Traditionelle Bräuche an Jahresfeiertagen im heutigen slowakischen Dorf	465
Ester Plicková: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der slowakischen darstellenden Kunst	483
Jarmila Paličková-Pátková: Das Wirken der Tradition in der heutigen Produktion und Liebhabertätigung	495
Svetozár Švehlák: Die kulturelle und künstlerische Aktivität in lokalen Gemeinschaften (Entwicklung, gesellschaftliche Sendung und Zukunft der Dorffolkloregruppen)	510
Lubomír Faltan: Die sozialen Determinanten des Eintritts und der Betätigung in einem Folkloreensemble	529
Zuzana Štefániková: Die szenische Umgestaltung der Volkskleidung in Liebhaberfolkloreensembles	538
Kollektiv: Aus der Erforschung der gegenwärtigen Volkskunstproduktion in Westslowakei	552
Mária Ušaková: Der Anteil des Ethnographen an der Denkmalpflege der Volksbaukunst in der Slowakei	572

MATERIALIEN

Konštantín Palkovič: Aus der Phraseologie von Ctiboh Zoch	590
Matilda Hayeková: Keltische Provenienz slowakischen Namen einigen Märchengestalten	593
Slavko Churý: Die Nahrung in 17.—18. Jahrhundert in Liptov-Gebiet	595

DISKUSION

Rasta Stoličná: Einige Ergebnisse vom ethnokartographischen Studium der Volksnahrung in der Slowakei	599
--	-----

CONTENTS

INCORPORATION OF THE PROGRESSIVE TRADITIONS OF FOLK CULTURE IN TO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND THE WAY OF LIFE OF THE WORKING PEOPLE

ARTICLES

Introduction (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Incorporation of folk traditions as a phenomenon representing the creation of the recent way of life (Notes to the first stage of	

RUNDSCHAU

Prof. Dr. Paweł Nedo ist gestorben (Viera Gašparíková)	603
Jaroslav Orel ist gestorben (František Kalesný)	607
Das Jubiläum von Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
Die Konferenz „Aufgabe der Volkskunde bei der Formierung der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Ema Drábiková)	611
IX. Generalversammlung der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Zuzana Beňušková)	616
Die Konferenz „Bedeutung der Folklorefestivals in der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Milan Leščák)	618
Die Konferenz über ethnische Prozesse im tschechoslowakischen Grenzgebiet nach dem Jahre 1945 (Ján Botík)	621
Die Konferenz „Methoden der ethnographischen Arbeit und die Generalversammlung der Tschechoslowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften“ (Zuzana Beňušková)	623
Achter Kongress der Internationalen Gesellschaft für Volksprosaforchung (Viera Gašparíková)	625
Internationale Konferenz „Interethnische Beziehungen im nordöstlichen Ungarn“ (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Tschechoslowakisch-polnische Konferenz „Soziologische Probleme des Städteumbaus“ (Peter Salner)	629

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

solving the tasks of the State plan of elementary research)	306
Peter Slavkovský: The socialist collectivization of agriculture and its reflection in the way of life of the Slovak village	323
Adam Pranda: The traditional and recent aspects of evaluating the man's relation towards work in the Slovak village	337
Ema Drábiková: Private plot farming and its position in the family and local community	350

Juraj Podoba: Preservation of the traditional elements in the contemporary way of life in the village Vefké Zalužice	365	some figures from fairy-tales	593
Oľga Danglová: The traditional elements in the contemporary culture of dwelling	386	Slavko Churý: Food in Liptov region in the 17th and 18th century	595
Viera Valentová: The present value orientations of the rural population in relation to the creation of interior	414	DISCUSSION	
Viera Nosáľová: Traditions and the changes of folk costume in the present time	427	Rasfa Stoličná: Some results concerning the ethno-cartographic study of folk food in Slovakia	599
Hana Hľošková: Dowry and trousseau in the Slovak village (The changes and recent state)	453	COMMENTARY	
Daniel Luther: The traditional customs in annual holidays of the present-day Slovak village	465	In memoriam of prof. dr. Pawol Nedo (Viera Gašparíková)	604
Ester Plicková: The folk culture as a source of inspiration for the Slovak creative art	483	In memoriam of Jaroslav Orel (František Kalesný)	607
Jarmila Paličková-Pátková: The impact of traditions in the present productive and hobby activity in Slovakia	495	To the Jubilee of dr. Ľubica Droppová (Ján Michálek)	609
Svetozár Švehlák: The cultural and artistic activity in the local communities (The development, social mission and the future of the village folklore groups)	510	The Conference of the Task of ethnographic science in the process of forming the present socialist culture (Ema Drábiková)	611
Lubomír Falfan: The social determinants of entering and acting in a folklore group	529	The IXth general meeting of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	616
Zuzana Štefániková: The scenic adjustment of folk dress in amateur folklore groups	538	The Conference of the Significance of folklore festivals in the present socialist culture (Milan Leščák)	618
Team: From the investigation of the present-day folk art production in Western Slovakia	552	The Conference on ethnical processes in the Czechoslovak bordeland after the year 1945 (Ján Botík)	621
Mária Ušaková: The share of ethnographer in performing the care of historical monuments concerning the folk architecture in Slovakia	572	The Conference of the Methods of ethnographic work and the general meeting of the Ethnographic Czechoslovak Society at the Czechoslovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	623
VARIOUS MATERIAL		The 8th Congress of the International Society for the study of folk prose (Viera Gašparíková)	625
Konštantín Palkovič: From the phraseology of Zoch	590	The International Conference on the Inter-ethnic relations in the North-east Hungary (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Matilda Hayeková: The Celtic provenance of Slovak names of the		The Czechoslovak-Polish Conference of the Sociological problems connected with the reconstruction of cities (Peter Salner)	629
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	

TRADIČNÉ A SÚČASNÉ ASPEKTY HODNOTENIA VZŤAHU ČLOVEKA K PRÁCI NA SLOVENSKEJ DEDINE

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Ak sa zamýšľame nad zmyslom a významom etnografického štúdia problematiky, označovanej značne širokým, zriedkavo používaným pojmom „vzťah človeka k práci“, a ak sa pritom pokúšame analyzovať výsledky doterajšieho výskumu tejto problematiky na slovenskej dedine, najmä výroky informátorov, ktoré hodnotili tento vzťah osobitne v období predsocialistického a osobitne v období výstavby vyspelej socialistickej spoločnosti, nemôžeme hneď v úvode nevysloviť tri konštatovania. Hoci ich uvádzame na úrovni predbežných záverov, predsa v tejto súvislosti majú širší, všeobecný charakter. Vzťahujú sa na tieto okruhy vedeckých problémov: aký je rozsah a úroveň poznania danej problematiky v súčasnej slovenskej etnografickej vede, ako prácu, tento eminentne spoločenský jav posudzuje a hodnotí sám dedinský človek a nakoniec, aké boli, prípadne aké doteraz prevládajú formy odovzdávania, osvojovania si vzťahu k práci v prostredí slovenskej dediny v minulosti a v súčasnosti.

Poznanie vzťahu človeka k práci bolo vždy z hľadiska politického, ale aj hospodársko-sociálneho a kultúrneho života každého spoločenstva vysoko aktuálne. Svoj význam nestratilo ani v súčasnom období. Potvrďuje to konštatovanie, že

každá tvorivá práca vždy bola, je a naďalej ostáva najdôležitejšou spoločenskou činnosťou, ktorá v základoch formuje a kvalitatívne určuje špecifické črty a vlastnosti celkového spôsobu života človeka a jeho rodiny. Obsah a charakter vlastnej práce nielenže ovplyvňujú, ale aj v rozhodujúcej miere v skutočnosti podmieňujú všetky ostatné činnosti človeka z hľadiska špecifickosti podmienok jeho kultúry. To platí rovnako všeobecne, ako aj konkrétne, keďže kultúra je sociálnym komplexom takých tvorivých činností, ktoré sú založené, resp. vyplývajú z troch základných komponentov: z ľudskej práce, z ľudského vedomia a z ľudskej reči.¹

Hoci práca vždy mala a naďalej si udržiava toto rozhodujúce postavenie v živote človeka a spoločnosti, v bádani slovenskej etnografickej vedy sa doteraz nevenovala primeraná pozornosť výskumu vzťahu človeka k práci. Nemôžeme však tvrdiť, že by sa jej problematika vôbec neskúmala. Ak odhliadneme od jej výskumu inými spoločenskovednými disciplínami, etnograficky sa skúmala v rámci všetkých druhov tradičných ľudových zamestnaní, najmä výrobného charakteru. Pritom išlo nielen o štúdium techník a technológií domácej výroby a ľudového remesla,

ale aj pracovného zvykoslovia, výchovy k práci v rámci rodiny, transmisie etnokultúrnych informácií, systému hodnotových orientácií a postojov, atď. Napriek poznaniu, že problematika vzťahu k práci vždy patrila aj do bádania etnografickej vedy, skutočnosťou ostáva, že z hľadiska zamerania doterajšieho výskumu nebola špeciálne analyzovaná.

Problematika vzťahu človeka k práci si podľa nášho názoru zasluhuje podstatne väčšiu bádateľskú pozornosť a to v celej šírke a hĺbke jej spoločenského významu, od úrovne opisnej až po úroveň teoreticko-interpretáčnú. V tomto príspevku sa pokúsime jednak nastoliť jej problematiku, jednak bližšie objasniť v dvoch odlišných časových rovinách, v ktorých vystupuje do popredia v celej svojej kontrapunkčnosti: v rovine tradičných a v rovine súčasných aspektov hodnotenia vzťahu človeka k práci. Ďalej nás zaujíma, ako sa tento vzťah prejavoval na slovenskej dedine navonok a aké formy a podoby nadobudol v spôsobe života a kultúry ľudu na jednej strane v období individuálneho, na druhej strane v období kolektívneho hospodárenia na pôde ako základného zamestnania dedinského človeka. Naším cieľom je zachytiť aj vývin tohto vzťahu v prechodnom období, v procese radikálnych zmien profesionálno-sociálnej štruktúry vidieckeho obyvateľstva a adekvátne zmeny jeho myslenia, svetonázoru, systému hodnotových orientácií, postojov, atď. Toto obdobie sa časovo stotožňuje zhruba s tromi uplynulými desaťročiami po druhej svetovej vojne.

Druhý okruh predbežných záverov sa vzťahuje na hodnotenie pojmu práce a vzťahu človeka k práci jednak na slovenskej dedine, jednak v odbornej a inej literatúre. Poznatky sme získali na terénnych výskumoch v štyroch vybraných obciach. Dve z nich (Lutiše na Kysuciach, Prochov na strednom Pohro-

ní) sa nachádzajú v oblastiach, ktoré už vyše dvoch desaťročí patria medzi trvalé objekty nášho bádateľského záujmu. Zväčša išlo o výskumy, ktoré realizujeme príležitostne vo voľnom alebo dovolenkovom čase, resp. popri iných bádaniach s relatívne dobrými výsledkami, keďže sme s informátormi už dávnejšie nadviazali priateľské kontakty. Preto nachádzame u nich porozumenie a ochotu aj pri výskumoch takých javov ľudovej kultúry, ktoré patria do sféry kultúry interiorizovanej (myslenie, svetonázor, etika, morálka a pod.).

Danú problematiku sme sledovali aj v iných obciach v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch v súvislosti so štúdiom problematiky formovania nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine. V rámci takto široko koncipovaného výskumu sme prednostne spracovali vzťah dedinského človeka a lokálneho spoločenstva k pôde, k výstavbe rodinného domu a k vzdelaniu.² Pritom sme sledovali aj vzťah človeka k práci, jeho hodnotenie morálky, etiky, estetiky, formovanie povedomia domova (vzťah k rodnému domu, rodnej obci, kraju), nevyhnutnosť zmien myslenia³ i svetonázoru.

Ďalšie dve obce ležia neďaleko Bratislavy (Láb na Záhorí, Most pri Bratislave).⁴ Postupne skoncentrujeme bádateľskú pozornosť i na ďalšie vybrané obce. Predpokladáme, že závery nášho bádania aj v ďalšej etape budú charakterizované nielen lokálnymi alebo regionálnymi odlišnosťami, ale podobnými, ak nie totožnými znakmi a tendenciami ďalšieho vývinu tejto problematiky na slovenskej dedine.

Z predbežných záverov treba upozorniť najmä na hodnotenia práce, ktoré majú podľa nášho názoru všeľudskú, nadčasovú i nadetnickú platnosť a nie sú príznačné ani pre skúmané obce, ale ani pre súčasné obdobie, ako by sa to na prvý pohľad zdalo. Ich spoločenská plat-

nosť je výsledkom vývinu stáročných tradícií, etiky a praktickej morálky, ako sa sformovali v ľudskej spoločnosti a upravujú vzájomný styk medzi jednotlivými ľuďmi a spoločenskými skupinami rôznej taxonomickej úrovne.

Jedno zo všeobecných hodnotení zdôrazňuje, že každá práca, bez ohľadu na formu jej spredmetňovania a materializácie, kým má charakter tvorivej činnosti, vystupuje vo vedomí dedinského človeka vo dvoch významoch: ako základná, bytostne nevyhnutná podmienka existencie človeka, a ako prostriedok, ktorý spĺňa jeho sebarealizačné potreby. Z týchto príčin práca bola vždy nielen jednotlivcami, ale aj celým lokálnym či širším etnickým spoločenstvom, vysoko morálne hodnotená. Nekvalitná práca, realizovaná na nízkej kvalitatívnej úrovni, je otvorene kritizovaná a odsudzovaná.⁵

Ďalšie všeobecné hodnotenie konštatuje, že práca zaraďuje človeka do kolektívu ľudí a určuje i vzťah k tomuto spoločenstvu. Je základom spoločenského postavenia a uznania človeka, základom jeho sociálnej prestíže. Spoločensky užitočnou prácou si človek zabezpečuje pozíciu, sociálny status, rozvíjajú sa jeho medziľudské vzťahy, ktoré sú nevyhnutným predpokladom rozvoja jeho osobnosti. V podstate je človek spojený s prácou od kolisky až po hrob. Práca a právo na prácu, náboženskými systémami vysvetľovaná ako odveký údel človeka, sú jednou z najvyšších ľudských hodnôt, lebo sú neoddeliteľnou súčasťou ľudskej existencie.⁶

V systéme hodnotových orientácií vystupuje práca ako prostriedok, pomocou ktorého človek uspokojuje časť svojich životných potrieb, ako nevyhnutnosť človeka, bez ktorej sa nedokáže uplatniť v spoločenstve ľudí, nevie rozvíjať svoje nadanie, nemôže zabezpečiť rozvoj vlastnej osobnosti, atď. Jedine prostredníctvom práce človek objavuje zákonitosti prírody, zdokonaľuje svoje schopnosti

a rozvíja také vlastnosti, ako je presnosť, vytrvalosť, cieľavedomosť, statočnosť, atď. Práca ako fenomén ľudstva nie je jednorazovým aktom, ale trvalou tvorivou činnosťou. Je procesom, ktorý sa nepretržite, v rôznych podobách a na rozličných úrovniach rozvíja medzi človekom a prírodou, jeho sociálnym prostredím, hodnotami i tradíciami jeho kultúry.

V rámci zložitých dialektických vzťahov človek neustále mení nielen vonkajšiu prírodu, ale aj vlastné sociálne prostredie i javy kultúry, a prispôbuje ich podmienkam a potrebám svojho života. Predovšetkým rozvíja svoje vrodené schopnosti,⁷ alebo tie, ktoré si osvojil v rámci rodinnej⁸ a školskej výchovy, počas enkulturácie a socializácie, včleňovania sa jednotlivca do určitého spoločenstva.⁹ Pritom svoje schopnosti cieľavedome rozširuje a zveľaďuje najmä zásluhou vlastného pričinenia. V tomto zmysle treba prácu hodnotiť ako pozitívnu tvorivú činnosť,¹⁰ ako najvyššiu všeľudskú hodnotu.

Keďže práca je spoločenským javom, vzťah človeka k nej nemožno skúmať izolovane od iných javov. Je neoddeliteľne spätá s myslením a svetonázorom človeka i spoločenstva, s jeho etikou, morálkou, s charakterom samotnej práce i s jej osobitosťami, ktoré v spôsobe života a kultúre človeka podmieňujú. Práca je činnosťou produktívnou, subjektívne a objektívne spojenou so zmyslom, významom a dôležitosťou pre človeka ako subjekt, charakterizujúcou sa predovšetkým uspokojením základných potrieb človeka nielen ako tvorcu, ale aj ako výsledku práce.¹¹

V predsocialistickom období sa na slovenskej dedine vyzdvihovali najmä dva sociálno-kultúrne fenomény — pôda, keďže poskytovala človeku základnú zábezpeku existencie jeho rodiny, a práca, ktorá dáva človeku zmysel. Hodnotenie týchto kategórií ako základných princípov svetonázoru a praktickej mo-

rálky sa formovalo po stáročia, preto patrili do systému všeľudských hodnôt. Boli stredobodom, ale aj cieľom každého ľudského úsilia, okolo ktorého sa rozvíjalo myslenie, a ku ktorému smerovali aj jeho túžby a snahy.¹²

Tretím okruhom problémov je otázka spôsobov a foriem prenášania tohto vzťahu z generácie na generáciu. Práca ľudí navzájom zbližuje, upevňuje v nich vedomie kolektívnosti a spolupatričnosti, dáva zmysel a spoločenskú náplň základnému princípu každej skupiny ľudí, dobrým medziľudským vzťahom, ktoré možno nielen v súvislosti so štúdiom vzájomnej výpomoci, ale aj ostatných sociálnych javov spôsobu života a kultúry ľudu vari najvýstižnejšie vyjadriť prísloviem: Jeden za všetkých a všetci za jedného.¹³

Keďže formovanie vzťahu človeka k práci bolo a naďalej ostáva na slovenskej dedine trvalou súčasťou prenášania progresívnych tradícií ľudovej kultúry, uskutočňovaného prevažne v rámci rodinnej výchovy, ale aj pôsobením lokálneho spoločenstva i školy počas procesu enkulturácie a socializácie jednotlivca, všimneme si túto problematiku bližšie. Budeme ju analyzovať v rozsahu, ako sme ju zaznamenali v teréne, pričom si uvedomujeme, že objasnenie podstaty procesu formovania vzťahu človeka k práci spočíva na správnej interpretácii funkcie mechanizmov transmisie etnokultúrnych tradícií v prostredí dediny a na pochopení základných princípov rodinnej výchovy.

V prvom rade budeme analyzovať poznatky, ako sa skúmaná problematika prejavovala v prostredí tradičnej dediny. Chápanie a hodnotenie práce i vzťahu človeka k nej tvorili základný princíp systému hodnotových orientácií. Vyplyvali z nevyhnutnosti jednak vonkajšej (existenčnej), jednak vnútornej (z hľadiska preberaných ideálov tradície), v rámci ktorej bola práca a vzťah k nej vždy najvýznamnejšou zložkou sveto-

názorovej výchovy i predmetom vlastnej transmisie.¹⁴ V ďalšej časti si všimneme vzťah človeka k práci v prostredí súčasnej dediny, kde možno konštatovať závažné zmeny nielen v procese odovzdávania a preberania (osvojovania si) tejto tradície, ale aj v chápaní a hodnotení jej postavenia v spôsobe života a kultúre človeka i spoločenstva. Zmeny vyplývajú aj zo skutočnosti, že príslušníci nastupujúcich generácií na dedine síce bývajú, ale už tu väčšinou nepracujú, čo nie je zanedbateľným momentom.

Tradičné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci

Analyzovať tradičné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci možno v dvoch rozhodujúcich súvislostiach. V jednej práca vystupuje ako súčasť procesu transmisie etnokultúrnych tradícií, v druhej je organickou súčasťou rodinnej výchovy. Ide o dva procesy, ktoré v období detstva a mladosti nastupujúcej generácie prebiehajú súbežne, avšak nemali by sme ich stotožňovať, hoci sledujú príbuzné zámery a ciele. Nastupujúca generácia prejavuje pri preberaní kultúrneho dedičstva úsilie prevziať a do systému svojich hodnotových orientácií začleniť iba také hodnoty a tradície, ktoré zodpovedajú potrebám spôsobu života, formovaného mladou generáciou a podmienkam, v akých bude v ďalších rokoch žiť a vytvárať kultúrne hodnoty pre seba a nasledujúce generácie.

Proces prenášania etnokultúrnych tradícií v najširšom zmysle slova sa realizuje takými mechanizmami, ktoré zodpovedajú priamemu, bezprostrednému kontaktu príslušníkov viacerých generácií.¹⁵ Faktorom, ktorý najúčinnnejšie zabezpečuje vlastný proces, medziiným aj vzťah k práci, je osobný príklad rodičov a starších. Formovanie mladého človeka, jeho vzťahu k práci a osvojo-

vane si potrebných, predchádzajúcimi generáciami už štandardizovaných technologických postupov výroby a noriem správania sa, prebieha zväčša spontánne. Jeho prednosťou je, že je časovo rozložená do pomerne dlhého obdobia, ktoré trvá od útleho detstva až do dosiahnutia sociálnej dospelosti, navonok charakterizovanej ukončením školského vzdelania, získaním trvalého zamestnania, samostatným rozhodovaním, vstupom do manželstva a výchovou detí, novej nastupujúcej generácie.¹⁶

Spontánnosť priebehu formovania vzťahu mladého človeka k práci sa časovo rozčleňuje do niekoľkých, značne sa prekrývajúcich etáp. V rámci rodinnej výchovy možno označiť prvú etapu ako fázu hry, druhú ako fázu napodobňovania činností dospelých a tretiu ako fázu postupného zapájania detí do pracovného procesu. Hra pre dieťa znamená činnosť, v ktorej získava prvé podnety pre budúcu pracovnú aktivitu. Vytvára u dieťaťa pozitívny vzťah k práci, a to bez ohľadu na to, či ide o hru náročnú alebo nenáročnú na pohybovú, citovú a rozumovú angažovanosť, s rozličnými predmetmi alebo podomácky vyhotovenými či kúpenými hračkami,¹⁷ hru individuálnu alebo kolektívnu, príp. o hru, ktorá napodobňovaním dospelých postupne prerastá do pracovného procesu (hra na upratovanie do pomoci pri údržbe domácnosti, hru na varenie a pečenie, atď.). Zapájanie detí do pracovného procesu sa deje postupne, nenápadne, ako nám to potvrdzujú činnosti, ktoré sa nachádzajú na rozhraní práce a hry. V predškolskom veku je to pasenie hydiny, drobná pomoc v domácnosti a pod.

V období školskej dochádzky povinnosti detí a mládeže zahrnujú už takmer všetky druhy prác dospelého člena rodiny, hoci vo veku detí nemajú ešte charakter záväzných povinností, ale len zaúčania a pomoci. Z domácich prác sem patrí napr. čistenie pece, vynáša-

nie popola, zakurovanie, prinášanie dreva a vody, starostlivosť o dobytok, pomoc pri poľných prácach, pri zbere ovocia a iných plodín, u dievčat pradenie, driapanie peria, pomoc pri tkaní a vyšívaní, udržiavanie hygieny a čistoty v domácnosti, atď.

Vzťah k práci teda nevzniká samostatne a mimovoľne, ale je výsledkom zložitého procesu výchovy a učenia, pričom základným kritériom napodobňovania je osobný príklad dospelých, ktorí sú dieťaťu modelom úspešného konania a aj riešenia problémov sociálneho a kultúrneho začlenenia sa mladého človeka do príslušného lokálneho spoločenstva.¹⁸ V prostredí tradičnej dediny mal osobný príklad rozhodujúci význam najmä preto, lebo povolanie sa v období súkromného hospodárenia na pôde obvykle dedilo z otca na syna. Mladý človek si svoj vzťah k práci vytváral pod vplyvom rodiča a majstra, ktorý bol zároveň roľníkom, remeselníkom, drobným výrobcom, opravárom, atď., s určitým sociálnym postavením v spoločnosti.

Cieľom rodinnej výchovy, okrem pozitívneho vzťahu k práci, bolo odovzdávanie potrebných poznatkov, zručností a návykov vhodných pre „gazdovanie“. Hoci svet je v tomto ponímaní zúžený na priestory domu a hospodárstva, cieľom výchovy bolo statočne a usilovne pracovať, zveľaďovať majetok, čím si gazda — hospodár zabezpečoval aj pokojnú starobu. Úloha gazdu ako hlavy rodiny sa však nespájala len s prácou, ale aj so schopnosťou organizovať a riadiť hospodárstvo, ekonomicky myslieť a tomuto naučiť aj deti, ktoré po ňom prevezmú nielen majetok, ale aj súhrn nazhromaždených poznatkov, predovšetkým vo vzťahu k pôde a práci, ako základným ukazovateľom a kritériám schopností mnohých generácií gazdov,¹⁹ vzťah k mŕtvemu i živému inventáru ako spoluvorcom majetku. V tomto zmysle práca i vzťah k nej

predstavuje základnú všeľudskú mravnú hodnotu ako kategóriu, ktorú možno charakterizovať: „Ak láska k práci nie je zázrakom, tak potom zázrakov vôbec niet.“²⁰

Výchova k pracovitosti a statočnosti bola rozhodujúcim faktorom súboru etických noriem a svetonázoru ľudu. Príslušník mladej generácie pravidelným vykonávaním už spomenutých prác nadobúdal vedomie zodpovednosti rovnako k práci, ako aj k rodičom, ľuďom i k prírode. Práca sa mu stala samozrejmosťou, prijímal ju ako podstatu svojho života, ako zmysel a cieľ vlastnej sebarealizácie.

Proces rodinnej výchovy v prostredí tradičnej dediny môžeme ilustrovať početnými výroky informátorov, ktoré dokumentujú nielen jej spontánnosť, ale aj snahu vypestovať v mladom človeku také vlastnosti, ktoré sú potrebné pri plnohodnotnom včleňovaní sa každého jednotlivca do príslušného lokálneho spoločenstva. Konkrétne výroky spestrí a doplnia našu pramennú základňu a potvrdia správnosť doterajších predbežných záverov. Kvôli ich lepšej zrozumiteľnosti, ale aj všeobecnej platnosti, budeme ich citovať v spisovnom jazyku.

Brodno: Na roľu k okopávaniu zemiakov i ku koseniu jačmeňa brávali sme so sebou aj prsové dieťa. Keď nespalo v trojnohej koliske, prizeralo sa na robotu. A hoci jej ešte nerozumelo, už od malička na ňu privykalo. (Ž 1905, robotníčka);

Sebechleby: Keď sa išlo do poľa hrať, vzalo sa aj dieťa s malými hrabličkami, aby sa s nimi zabávalo. Veľký osov nespravilo, trošku sa pribavilo, a tak sa učilo robiť. (Ž 1910, roľníčka);²¹

Snežnica: Tu sa všetci veľmi dobre poznáme. Vidíme jeden druhého, ako kto robí, či dieťa poslúcha rodičov, ako sa stavia k robote, ako sa učí gazdovať. (Ž 1903, roľníčka);

Horný Vadičov: Ešte som ani nevládal poriadne držať pluh v rukách, už som musel orať, učiť sa gazdovať. (M 1917, roľník);

Lovča: Nepracovať znamenalo vylúčiť sa z rodiny i dediny. Preto vyhýbať sa práci alebo voľkať si v nej, sa jednoducho nedalo a nemohlo. (M 1919, roľník);

Muránska Zdychava: Zle porať, alebo povrchné lúku pohrať, nepozbierať počas žatvy z poľa klásky sa nemohlo. Dobré a statočne pracovať bola životná nevyhnutnosť. K usilovnosti nútili aj životné podmienky;²²

Prochoť: Každá práca vychováva ku gazdovaniu, ale nie rovnako. Na dedine sme všetci na očiach. Nepomáhať je nepekne. Skutočná láska k práci sa rodí len v spoločnej práci. Len taká práca je užitočná pre všetkých, ktorá prináša radosť, zveľaďuje gazdovstvo, upevňuje charakter človeka. (M 1920, roľník-hutník, M 1935, robotník-funkcionár);

Láb: Každá spoločnosť potrebuje statočných a pracovitých ľudí. Bez nich sa nezaobišlo ani gazdovstvo, ani remeslo, aj v družstve a na majetkoch sú potrební. (M 1903, obuvník). Otec od malička priučal syna nielen k robote, ale aj k statočnosti, poctivosti, zodpovednosti. (M 1914, roľník);²³

Z uvedených citátov jasne vyplýva, že vzťah k práci, statočnosť, svedomosť, vedomie povinnosti sa na slovenskej dedine formovali od útleho detstva, pričom tieto vzťahy boli spojené s osvojením si zmyslu pre spoločensky užitočnú prácu.²⁴ Zároveň sú aj súčasťou procesu prenášania progresívnych tradícií. Tradícia upevnila puto medzi prácou a človekom natoľko, že nepracovať znamenalo vylúčiť sa zo spoločenstva. Od povinnosti pracovať mohla človeka oslobodiť iba smrť.²⁵

Práca sa v systéme hodnotových orientácií dediny stotožňovala s chlebom, s jeho „dobývaním v pote tváre“, lebo

„chlieb je boží dar, ktorý treba statočne dorábať a pečlivo sa oň starať ako matka o dieťa“.²⁶ Chlieb sa nikdy nezunuje a aj po koláčoch sa ho zažiada.²⁷ Rodičia prostredníctvom výchovy a zaúčania do práce zabezpečovali svojim deťom chlieb a rozvíjali u nich vzťah k systematickej práci a vychovávali ich k vedomiu, že poctivosť, pracovitosť a vedomosti môžu urobiť človeka statočným a šťastným.²⁸ Práca spolu s pokojom a zdravím patrí k najvyšším mravným hodnotám jednotlivca a ľudí vôbec.²⁹

Súčasný aspekt hodnotenia vzťahu človeka k práci

Industrializácia Slovenska spolu so socialistickou kolektivizáciou jeho rozdrobenej malovýroby a s urbanizáciou vidieka vniesli do spôsobu života a kultúry ľudu na dedine mnoho radikálnych zmien.³⁰ Hoci tieto faktory podmienili procesy, ktoré začali prebiehať od päťdesiatych rokov takmer súbežne, predsa sa navonok neprejavovali rovnako intenzívne. Boli sprevádzané mnohými problémami a ťažkosťami, ale aj omylmi. Dotkli sa všetkých úsekov spôsobu života ľudu, najhlbšie však profesioáno-sociálnej štruktúry dediny. Výrazne zasiahli aj do jej charakteru ako sídelnej jednotky. Narušili a v mnohých prípadoch od základu vyvrátili po stáročia upevňovanú, stabilizovanú a takmer nemennú hospodársko-výrobnú a spoločenskú organizáciu života na dedine. Myslenie je v jej rámci nadstavbovou súčasťou materiálnej podstaty spôsobu života. Keďže sa za materiálno-sociálnou zložkou oneskoruje, po istom čase sa s ňou usiluje zosúladiť tak, že sa novej základni postupne prispôbuje.³¹

Socializáciou dediny vstúpil do povedomia ľudu pojem „spoločenské vlastníctvo“, ktorý spolu s politicko-osvetovou praxou dával predpoklady k postupnému vykryštalizovaniu novej, so-

cialistickej morálky. V ňom však dlho prežívala morálka súkromného vlastníctva, radikálne sa menili ľudské hodnoty, vytvárali nové vzťahy, ako aj morálka a filozofia dedinského človeka. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že základný proces zmien spôsobu života roľníkov a formovanie nového, socialistického spôsobu života na dedine je v podstate dielom jednej generácie. Táto generácia v období svojho nástupu do praktického života ešte v päťdesiatych rokoch pokladala za vrchol strojového vybavenia roľníckej usadlosti sejačku a žací stroj ťahaný koňmi. Traktor bol v jej vtedajšom myslení pokladaný za nepriateľa poľnohospodárskej výroby. No tá istá generácia pred svojím odchodom na dôchodok už v sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov zvládla na požadovanej úrovni priemyselnú technológiu rastlinnej výroby vysoko výkonnými strojmi, pričom niekoľko koní ponechávala na družstevných a štátnych majetkoch ako živého svedka skôr z úcty k tradícii, ako z ozajstnej prevádzkovej potreby.³²

Pritom z hľadiska transmisie etnokultúrnych tradícií je tu pozoruhodná určitá skutočnosť. Ak všetky predchádzajúce generácie otcov odovzdávali v rámci rodinnej výchovy z kultúrneho dedičstva minulosti progresívne poznatky a skúsenosti, ktoré sami získali alebo zveľadili svojím životom práce, táto generácia nemohla svojim synom nič podobné odovzdať. Sama si totiž musela nové poznatky osvojovať prostredníctvom školy a kurzov, a to neraz spolu so svojimi dorastajúcimi synmi, ba často aj v obrátenom pomere. Synovia učili svojich otcov,³³ ako majú čo najefektívnejšie zvládnuť novú technológiu rastlinnej a živočišnej výroby, ako majú ľudskú i zvieraciu silu nahradiť strojom.

Nielen tento obrátený pomer, ale aj mnohé ďalšie okolnosti spôsobili, že od vzniku jednotných roľníckych družstiev

a štátnych či účelových majetkov a od obdobia zariaďovania predškolských zariadení sa na dedine od základu zmenil model a štruktúra rodinnej výchovy, ako aj spomenutý proces prenášania tradícií ľudovej kultúry. Na úseku výchovy detí a mládeže vzťahu k práci odpadla nevyhnutnosť zapájať ich do ťažších poľných prác. Už v sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov sa orientuje pomoc detí školského veku prevažne len na prácu v rodine a domácnosti. U chlapcov je to opatrovanie dobytká, zo záhumienku chovaných drobných zvierat a hydiny, u dievčat upratovanie, umývanie riadu, drobnejšie nákupy, starostlivosť o mladších súrodencov, atď. Hoci jestvujú mnohé špecifickosti príznačné pre prostredie dediny, predsa nemožno poprieť, že model rodinnej výchovy na dedine sa postupne približuje k modelu výchovy v mestskom prostredí.³⁴

Keďže pracovitosť vždy patrila medzi najdôležitejšie morálne vlastnosti a prejavovala sa najmä v oblasti manuálnej práce, dnes sa presúva do sféry školských výsledkov.³⁵ Rodičia sa usilujú deťom poskytnúť odborné vzdelanie nielen preto, aby sa v živote lepšie uplatnili a spoločnosť to i podporuje, keďže je tu úsilie štátu poskytnúť príslušníkom mladej generácie pred nástupom do pracovného pomeru nielen stredné, ale aj primerané odborné i vysokoškolské vzdelanie.³⁶ Hoci väčšina mladých vzdelaných ľudí odchádza z rodnej dediny, mnohí sa na dedinu vracajú, čím sa výrazne mení nielen profesionálna, ale aj vzdelanostná štruktúra dedinského obyvateľstva. Pritom nie sú bezvýznamné ani zmeny v spôsobe odovzdávania a preberania ľudových tradícií. Kým v minulosti išlo o transmisiu interpersonálnu, v súčasnosti sa vďaka všeobecnému rozšíreniu technických prostriedkov uplatňuje masová komunikácia nekontaktná, bez spätnej väzby.³⁷

Hoci proces kryštalizácie a hľadania nových ľudských hodnôt nie je ukon-

čený, zdravé jadro etických noriem, opierajúce sa o také kritériá, ako je utváranie socialistického vzťahu k práci, spravodlivosť, hrdosť na výsledky práce, ako aj prehlbovanie a kultivácia vzťahu medzi ľuďmi, možno v neporušenej podobe zistiť aj v súčasnom spôsobe života vidieckeho človeka. I keď sa v podstatnej miere zmenila sociálno-profesionálna štruktúra dedinského obyvateľstva, natrvalo sú v nej zakódované mravné hodnoty a etické princípy aj vo sfére pracovnej výchovy podmienenej lokálnymi a regionálnymi tradíciami ľudovej kultúry. Citlivé dedinské spoločenstvo je dôsledným modifikátorom týchto pozitívnych hodnôt. Preto nie je mu ľahostajná pracovná morálka, disciplína, kvalita práce i otázka riadenia v miestnych či združených JRD, na štátnych majetkoch a spočiatku v náznakoch, v súčasnosti otvorene poukazuje na vznikajúce problémy i nedostatky. Na ilustráciu niekoľko výrokov informátorov:

Brodno: Je tu dosť neporiadkov, aj na majetkoch sa berie, už ich vykričali. Aj tu si už začínajú vážiť statočnú robotu (Ž 1905, robotníčka);

Lovča: Dnes má každý peňazí dosť a to aj za neodvedenú prácu, iba za čas strávený na pracovisku. Preto si človek tak peniaze neváži ako voľakedy. Vedúci robotu nekontroluje, píše iba hodiny. (M 1921, robotník);

Láb: Ľudia sa spoliehajú na stroje, preto poklesla aj statočnosť v robote. No stroj bez človeka pole neobrobí. (M 1909, dôchodca); Každý vedúci má veľa funkcií a schôdzky sú aj v pracovnom čase. Čo najhoršie robí? Tú funkciu, za ktorú je platený. (M 1914, roľník); Vedúci by mali byť statočnými ľuďmi, lebo zlý príklad sa ľahko na človeka prilepí. (M 1915, roľník, M 1944, robotník); Mnohí chodia cez pracovnú dobu na pivo a ostatní to evidujú, ale niekedy majú vyššie príjmy ako tí, čo statočne pracujú. Pivné kamarátstvo je

najväčšou pliagaou morálky. (M 1915, roľník); Nie je jednotnosť v nazeraní na statočnú robotu zo strany vedúcich i majstrov. Ak ju od učňa žiadam dôsledne, iní funkcionári mu za mojím chrbtom sľubujú také či onaké výhody. (M 1944, robotník);

Prochof: Naučili sme sa robiť na hodiny a nie na kvalitu. Statočnosť v robote závisí aj od vedúcich. Ak vedúci píše len hodiny, ale nekontroluje množstvo a kvalitu práce, klesá aj statočnosť aj morálka v práci (M 1908, roľník); Robotu sa kontrolovala, preberala, teraz sa píše hodiny. Robotu urobí človeka človekom. (M 1935, ved. BSP); Pri stroji sa musí robiť, ale dá sa robotu aj odflákať. Za nekvalitnú robotu by mal byť postih, a to taký, aby ho lajdák aj pocítil. (M 1920, robotník-hutník); Mládež si odvykla od roboty, aj starí ju kazia nesprávnym odmeňovaním za prácu. (Ž 1934, robotníčka);

Hoci sme uvedené citáty zaznamenali iba v niekoľkých lokalitách nášho výskumu, svedčia o uvedomelosti pracovních ľudí, v ktorých je skrytá tvorivá

silu, schopnú mobilizovať spoločnosť na riešenie páľčivých a zložitých úloh.³⁸ Jedným zo zásadných riešení problému je, aby sa v dostatočnej miere rešpektovala socialistická zásada odmeňovania — každému podľa schopností a množstva kvalitne vykonanej práce. Je síce veľmi proklamovaná, ale v praxi sa dôsledne neuplatňuje. Už na XVI. zjazde KSC sa zdôrazňovalo, aby sa výraznejšie prejavovali rozdiely medzi dobrými a zlými hospodármi v hmotnom ale i morálnom ocenení kolektívov i jednotlivcov. Bez správneho riešenia a princípu zásluhovosti nemožno rátať so zvýšením pracovnej disciplíny.³⁹ Disciplína je totiž organickou súčasťou socialistického vzťahu k práci, od ktorej závisí zvyšovanie kvality a efektívnosti všetkej práce.

Socialistický životný štýl sa postupne presadzuje do vedomia vidieckeho človeka v úsilí riešiť a odstraňovať negatívne javy, ktoré narúšajú jeho hodnotové postoje a orientácie. Preto treba k štúdiu formovania hodnôt, ale i regresívnych javov, pristupovať z mnohých aspektov.

POZNÁMKY

- 1 MARKARIAN, E. S.: O genezise človečeskoj dejateľnosti i kultury. Jerevan 1973, s. 87.
- 2 PRANDA, A.: Formovanie nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine. Slov. Národop., 26, 1978, s. 235—253.
- 3 PRANDA, A.: Zmeny myslenia a postojev človeka na súčasnej slovenskej dedine. Národop. Inform., 1981, č. 3, s. 39—48; PRANDA, A.: Socializácia dediny a zmeny jej myslenia. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury, sv. 2. Uherské Hradiště 1983, s. 35—44.
- 4 Problematika vzťahu človeka k práci je súčasťou výskumnej témy pod názvom „Hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva a ich vzťah k progresívnym formám lokálnych a regionálnych tradícií“. Keďže ide o bádateľskú akciu kolektívneho zamerania, výskumne sledujeme dva pro-

blémy: vzťah človeka k práci a formovanie povedomia domova, v ôsmich, podľa určitých kritérií vybraných obciach na Slovensku. Sú to obce Láb (okr. Bratislava-vidiek), Rača (Bratislava-mesto); z určitých príčin výskum uskutočňujeme v obci Most pri Bratislave (Bratislava-vidiek), Dolná Poruba (Trenčín), Prochof (Žiar nad Hronom), Lutiše (Žilina), Lipt. Sliače (Lipt. Mikuláš), Myslava (Košice-mesto) a Veľké Zalužice (Michalovce)). Výskum tejto problematiky sme v oblasti severozápadného a stredného Slovenska rozšírili aj na ďalšie obce. V skutočnosti ju tu sledujeme už od šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, a to v okrese Čadca ide o obce Snežnica, Horný Vadičov, Krásno nad Kysucou, Stará Bystrica, Raková, Olešná, Turzovka; v okrese Žilina obec Brodno, Rajecké Teplice, Konská, Fačkov, Čičmany; v okrese Žiar nad Hronom obce

- Lovča a Hliník nad Hronom. Keďže výskum sme doteraz nedokončili podľa pôvodných zámerov a plánov, naše výsledky nemôžeme hodnotiť ináč ako predbežné.
- 5 WOLF, J.: Umění žít a stárnout. Praha 1982, s. 51; — RATICA, D.: Rodinná výchova ako forma intergeneračného prenosu etnokultúrnych informácií. Slov. Národop., 31, 1983, s. 535.
 - 6 KON, I. S.: Utváranie Ja. Bratislava, 1980, s. 171; — WOLF, J.: c. d., s. 41, 48, 51.
 - 7 MARX, K.: Kapitál, zv. 1. Praha 1953, s. 196.
 - 8 RATICA, D.: c. d., s. 535.
 - 9 PRANDA, A.: Základné činitele procesu prenášania etnokultúrnych tradícií. Slov. Národop., 31, 1983, s. 501—516.
 - 10 MARX, K.: Rukopisy Grundrisse. Praha 1974, s. 237.
 - 11 WOLF, J.: c. d., s. 30.
 - 12 PRANDA, A.: Socializácia dediny, c. d., s. 39.
 - 13 PRANDA, A.: Význam pretrvávania inštitúcie vzájomnej výpomoci. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury, sv. 1. Uherské Hradiště 1981, s. 171—190.
 - 14 RATICA, D.: Výchova v rodine (rkp. v monografii Kultúra družstevnej dediny Sebechleby, s. 12, v tlači).
 - 15 PRANDA, A.: Zur Frage der Transmissionsmechanismen ethnokultureller Informationen in der Gegenwart. Létopis. Reihe C, 20, 1977, s. 23.
 - 16 KON, I. S.: Problémy medzigeneračnej transmisie kultúry v období vedeckotechnickej revolúcie. Slov. Národop., 24, 1974, s. 501—513.
 - 17 ONDREJKA, K.: Tradičné hry detí a mládeže na Slovensku. Bratislava 1976; — MICHALIDES, P.: Ľudové hračky na Slovensku. Bratislava 1972.
 - 18 HELUS, Z.: Psychologické problémy socializace osobnosti. Praha 1973, s. 114, 117, 159.
 - 19 LEŠČÁK, M.: Kontinuita a premeny tradičných etických noriem (rkp. v monografii Kultúra družstevnej dediny Sebechleby, s. 25—26, v tlači). Toto konštatovanie má všeobecnú platnosť a možno ho zistiť aj v iných dedinách na Slovensku. Pozri GALLO, J.: Muránska Zdychava. Premeny tradičných noriem spôsobu života a kultúry v jednej z gemerských obcí. Košice 1983, s. 271.
 - 20 MAKANIN, V.: Portrét s pozadím. Bratislava 1982, s. 61; Takéto hodnotenia práce odznegli u mnohých našich informátorov.
 - 21 Podobne RATICA, D.: Výchova v rodine, c. d., s. 13—14 (v tlači).
 - 22 GALLO, J.: c. d., s. 271.
 - 23 Počet citátov by sme mohli rozšíriť najmä z obcí Láb, Lutiše, Prochof, Most pri Bratislave, Čičmany, ale aj z iných.
 - 24 CÍGER, J.: Úvahy o osobnosti. Bratislava 1981, s. 213—214.
 - 25 AKSAMBETOV, G. G.: Problémy mravného vývoja osobnosti. Bratislava 1973, s. 135—146.
 - 26 Čičmany (M 1896, roľník).
 - 27 ZELINOVÁ, H.: Klukatý let motýľa, Bratislava 1983, s. 169.
 - 28 HRONEC, O.: Život prežitý v práci. Obzor Gemera, 14, 1983, s. 148—153, s. 206—210.
 - 29 Prochof (M 1935, robotník-funkcionár).
 - 30 PRANDA, A.: Základné faktory procesu zmien slovenskej a českej ľudovej kultúry po druhej svetovej vojne. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti, zv. 1. Československo. Bratislava 1977, s. 33—60.
 - 31 PRANDA, A.: Socializácia dediny, c. d., s. 36.
 - 32 JANČÁŘ, J.: Proměny obsahu národopisného výzkumu současné vesnice. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury, sv. 2. Uherské Hradiště 1983, s. 57—58.
 - 33 JANČÁŘ, J.: c. d., s. 56; — KON, I. S.: Problémy medzigeneračnej transmisie, c. d., s. 501—513.
 - 34 RATICA, D.: Výchova v rodine, c. d., s. 9 (rkp. v tlači).
 - 35 RATICA, D.: Rodinná výchova ako forma intergeneračného prenosu etnokultúrnych informácií. Slov. Národop. 31, 1983, s. 534—538.
 - 36 Lutiše: Kto je usilovný, má práce na výber, len sa musí školiť. Teraz sú školy všetkým, bez nich sa človek nezaobíde. (M 1930, robotník). — Brodno: Teraz aj chudobní môžu študovať, veď všetko hradí štát. Všetci už tak rozmýšľajú, že treba dať deťom školy. (Ž 1926, robotníčka).
 - 37 PRANDA, A.: Formovanie nového systému hodnotových orientácií, c. d., v pozn. 2.
 - 38 V Novom slove prebiehala anketa o disciplíne a poriadku od č. 45/1983 do č. 9/1984. Zúčastnilo sa jej 47 autorov. Návratnosť ankety bola takmer 50 %, čo svedčí o živom záujme verejnosti. V ankete vystúpili ženy i muži, čerství absolventi škôl i dôchodcovia, robotníci i výskumníci, majstri i riaditelia, kontrolóri i kontrolovaní z výrobnéj i nevýrobnéj sféry. Išlo o dva kruhy otázok: a) Ako hodnotíte stav disciplíny a poriadku v prostredí, v ktorom žijete a pracujete. V čom vidíte príčiny ich prípadného porušovania? b) Kde sú podľa vás záruky efektívneho boja proti nedisciplinovanosti

a poriadku? — Red. NS: Rezervy na dosah. Na záver ankety o disciplíne a poriadku. Nové slovo, 26, č. 11, 15. III. 1984, s. 1, 7.

39 XVI. zjazd KSČ, Praha, Svoboda 1981, s. 36; — HERCOGOVÁ, E.: Práca je pre mňa potešením. Ned. Pravda 17, 1984, č. 1, s. 4—5.

ТРАДИЦИОННЫЕ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ОТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА К ТРУДУ В СЛОВАЦКОЙ ДЕРЕВНЕ

Резюме

При этнографическом исследовании проблематики отношения человека к труду в словацкой деревне в период до социализма и в период строительства развитого социалистического общества, автор сосредоточил внимание на следующие проблемы: каков объем и уровень познания этой проблематики в современной словацкой этнографии, как труд оценивает сам деревенский человек и какими были, в частности какие до сих пор сохранились формы передачи, освоения отношения к труду в среде словацкой деревни в прошлом и настоящем.

Любой творческий труд является важнейшей общественной деятельностью, которая формирует основу и качественно определяет специфические черты и особенности образа жизни человека и его семьи. В словацкой этнографической науке все еще не уделяется соответствующее внимание исследованию отношения человека к труду, хотя труд, особенно производственного характера, изучался в рамках традиционной народной занятости, однако в связи с особенностями проводимого исследования специально не анализировался. Следующий круг предварительных выводов касается оценки труда и отношения человека к нему в словацкой деревне, а также в специальной литературе. Сведения автор получил при конкретных исследованиях в населенных пунктах Лутише в Кисуцах и в Прохоте, среднее Погронье, которые более двух десятилетий были постоянными объектами его исследований. Других два населенных пункта находятся в окрестностях Братиславы (Лаб на Загори и Мост при Братиславе). В предварительных выводах он обращает внимание главным образом на такие оценки труда, которые имеют общечеловеческую, вневременную и внеэтническую данность и являются результатом развития традиций, этики и трудовой морали.

При традиционных аспектах оценки отношения человека к труду выступает труд как составная часть процесса передачи этнокультурных традиций

и является органической составной частью воспитания в семье. Отношение к труду является результатом сложного процесса воспитания и обучения, причем основным критерием воспроизведения и формирования является личный пример взрослых, который для ребенка выступает в качестве модели успешной деятельности, а также решения проблем социального и культурного включения молодого человека в соответствующее локальное сообщество.

Индустриализация Словакии, социалистическая коллективизация и урбанизация провинции внесла в образ жизни и культуры народа много революционных преобразований. Они нарушили, а во многих случаях, совершили коренной переворот в столетиями укрепляемой и почти неизменной экономически-производственной и социальной организации в деревне. С приходом социализма в деревню в сознание людей проникло понятие „общественная собственность“. Под влиянием политическо-просветительской практики постепенно выкристаллизовалась новая социалистическая мораль. В данном случае следует напомнить, что основной процесс преобразования образа жизни крестьян и формирования нового социалистического образа жизни в деревне является по существу делом рук одного поколения. Если все предыдущие поколения передавали в рамках семейного воспитания прогрессивные знания и опыт, то это поколение не могло своим сыновьям передать нечто подобное, ибо само должно было посредничеством школ и курсов освоить новые знания, для того чтобы могло освоить новую технологию животноводства и выращивания зерновых. Открытие в деревне дошкольных учреждений в корне изменило модель и структуру семейного воспитания и приближается к модели городской. В процессе труда в общем хозяйстве возникают новые ценности и проблемы и в то же время создаются условия для удовлетворения материальных и духовных потребностей.

Zusammenfassung

Im Rahmen des ethnographischen Studiums der Problematik der Beziehung des Menschen zur Arbeit im slowakischen Dorf in der präsozialistischen Epoche und in den Jahren des Aufbaus der entwickelten sozialistischen Gesellschaft richtet der Autor sein Augenmerk auf folgende Problemkreise: wie beschaffen ist der Umfang und das Niveau der Kenntnis dieser Problematik in der derzeitigen slowakischen ethnographischen Wissenschaft, wie bewertet der Dorfmensch die Arbeit selbst und wie beschaffen waren die Formen des Überlieferens bzw. des Sichaneignens der Beziehung zur Arbeit im slowakischen Dorf in der Vergangenheit, eventuell welche dieser Formen überwiegen in der Gegenwart.

Jede schöpferische Arbeit ist die wichtigste gesellschaftliche Betätigung, von der die spezifischen Wesenszüge und Eigenschaften der Lebensweise des Menschen und seiner Familie geformt und qualitativ bestimmt werden. In der slowakischen ethnographischen Wissenschaft wurde dem Studium der Beziehung des Menschen zur Arbeit bisher noch nicht genügende Aufmerksamkeit gewidmet, obwohl die Arbeit, insbesondere die produktive Arbeit, im Rahmen der traditionellen volkstümlichen Beschäftigungen untersucht wurde. Doch vom Aspekt der Orientierung der bisherigen Forschung wurde diese Beziehung nicht separat analysiert.

Ein weiterer Bereich vorläufiger Schlußfolgerungen des Autors bezieht sich auf die Bewertung der Arbeit und der Beziehung des Menschen zur Arbeit im slowakischen Dorf und auf die Fachliteratur über diese Problematik. Seine Erkenntnisse sammelte der Autor bei Feldforschungen in den Gemeinden Lutiše im Kysuce-Gebiet und Prochov im mittleren Hron-Gebiet. Diese Ortschaften waren mehr als zwanzig Jahre lang ständige Objekte seines Forscherinteresses. Weitere zwei von ihm erforschte Gemeinden — Láb im Záhorie-Gebiet und Most pri Bratislave — liegen in der Nähe von Bratislava.

In seinen vorläufigen Schlußfolgerungen weist der Autor besonders auf eine solche Bewertung der Arbeit hin, die eine allgemein menschliche, überzeitliche und superethnische Gültigkeit besitzen und das Ergebnis einer jahrhundertlangen Entwicklung der Tradition, der Ethik und der praktischen Moral darstellen.

Von den traditionellen Aspekten der Wertung der Beziehung des Menschen zur Arbeit aus betrachtet erscheint die Arbeit als ein Bestandteil der Transmission ethno-kultureller Traditionen; sie ist eine organische Komponente der Familienerziehung. Die Beziehung des Menschen zur Arbeit ist das Ergebnis eines komplizierten Prozesses der Erziehung und des Lernens. Das persönliche Beispiel der Erwachsenen ist das wichtigste Kriterium bei der Nachahmung und Formung. Dieses Beispiel ist für das Kind das Modell des erfolgreichen Handelns und der Lösung der Probleme, die bei der sozialen und kulturellen Einordnung des jungen Menschen in die betreffende lokale Gemeinschaft auftreten.

Die Industrialisierung der Slowakei, die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und die Urbanisierung der Landbevölkerung verursachten in der Lebensweise und Kultur des Volkes viele revolutionäre Umwälzungen. Sie zerstörten die Jahrhunderte hindurch gefestigte und fast unveränderliche ökonomisch-produktionelle und gesellschaftliche Organisation im Dorf. Durch die Sozialisierung des Dorfes drang der Begriff „gesellschaftliches Eigentum“ in das Bewußtsein des Volkes ein. Dank des Wirkens der politisch-aufklärenden Praxis kristallisierte sich allmählich eine neue, sozialistische Moral heraus. Hier muß daran erinnert werden, daß der grundsätzliche Prozeß der Veränderungen in der Lebensweise der Bauern und die Formung einer neuen, sozialistischen Lebensweise im Dorf im wesentlichen das Werk einer einzigen Generation ist. Während in der Vergangenheit alle früheren Generationen ihre progressiven Kenntnisse und Erfahrungen im Rahmen der Familienerziehung

ihren Nachkommen weitergaben, konnte diese Generation ihren Nachkommen nichts Ähnliches überliefern, denn sie mußte sich die neuen Kenntnisse in der Schule und in Lehrgängen erst selbst aneignen, um die neue Technologie der pflanzlichen und tierischen Produktion erfolgreich bewältigen zu können.

Durch die Einführung vorschulischer Einrichtungen hat sich das Modell und die

Struktur der Familienerziehung im Dorf von Grund auf verändert, sie nähert sich dem Modell der Familienerziehung in der städtischen Umwelt. Im Laufe der Arbeit beim gemeinschaftlichen Wirtschaften entstehen neue Werte, es tauchen auch neue Probleme auf, aber gleichzeitig werden auch die Voraussetzungen für die Befriedigung der materiellen und geistigen Bedürfnisse der Menschen geschaffen.

Ludovít Fulla, Ženská krojová štúdiá zo Zemplína. Kresba 1942—1943

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 33, 1985, číslo 2—3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Ľmília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytláčili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlačne, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1985

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 33, 1985, № 2—3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOVAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 33, 1985, Nr. 2—3. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 33, 1985, No. 2—3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 33, 1985, No. 2—3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

49616

